

**Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası,*
çeviren. Bahar Tırnakçı, 5. Baskı,
(İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019).**

Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel coğrafyasını çizmek isteyen Donald E. Pitcher, bu amacına ulaşabil-
mek için en etkin yöntem olan haritalandırma tekniğine
sıkça başvurarak bu eseri meydana getirmiştir. Kitapta
kullanılan 36 haritadan 34'ünün özgün olarak çizilmesi
yazarın bu konudaki ciddiyetini yansıtan önemli bir ay-
rıntıdır. Haritalandırma işlemi kitabı oluşturan dokuz
bölümün tamamında başvurulan bir yöntem olmuştur.
Giriş kısmında eser oluşturulurken kullanılan kaynak-
lara geniş bir şekilde yer verilerek birçok eserle ilgili
eksik ya da artı yönlerini gösteren değerlendirmeler
yapılmıştır. Her bölümde kullanılan kaynakçalar o bö-
lümüne göre kategorize edilerek değerlendirmeye tabi tu-
tulmuştur. Bu değerlendirmeler, yazarın bu çalışmayı
oluştururken kendinden önce yazılan eserleri ne kadar
büyük bir titizlik ve eleştirel bakış açısıyla ele aldığına
da bir yansıması olmuştur. Kitabın sonuna eklenen di-
zin bölümü de yine kitaba katma değerde bulunan bir
diğer unsur olarak dikkat çekmektedir.

Kitabın birinci bölümünde Türklerin dünya sahne-
sine çıkışından Osmanlı İmparatorluğu'na kadar olan
süreç ile ilgili değerlendirmeler yapılmış ve Osmanlı
İmparatorluğu dönemselsel bir sınıflandırmaya tabi tu-
tularak yüzer yıllık altı dönem içinde incelenmiştir.
Bu durum eserle ilgili iki önemli eksikliği ortaya çıkar-
mıştır. İlk olarak, dönemselsel değerlendirmeler Osmanlı
İmparatorluğu'nu siyasi bir kategorileştirme anlayışı
içerisinde "kuruluş-yükseliş-gerileme" şeklinde ele al-

**İnceleyen:
Hamza Haşıl**

Doktora Öğrencisi, ODTÜ
Tarih Bölümü. Araştırma
Asistanı, ORSAM
hamza.hasil@orsam.org.tr

dığı için modern tarihçilik açısından problemleri bir metodolojinin takip edilmesini göstermektedir. Öyle ki, gelişme ve gerileme gibi kavramların kullanılması kadar bunların tamamen siyasi ve askeri gelişmelere indirgenerek sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin göz ardı edilmesi eserde dikkat çeken bir problem olarak göze çarpmaktadır. Fakat eserin ilk baskısının 1972'de yapıldığı dikkate alındığında sosyal tarihçilik anlayışının henüz yaygınlaşmaya başladığı ve klasik tarihçiliğin hala revaçta olduğu bir dönemi görmek mümkündür. Dolayısıyla yazıldığı dönem itibarı ile değerlendirildiğinde metodolojik yaklaşımın bugünkü pencereden bakıldığı kadar problemleri olmadığı da anlaşılacaktır. Bu dönemsel ayrımlarla ilgili göze çarpan bir diğer husus ise İstanbul'un fethinin dönüm noktaları içerisinde yer almamış olmasıdır. İmparatorluğu yüzer yıllık dönemlere ayırma konusunda ısrar eden yazar, İstanbul'un fethi gibi siyasi ve askeri yönden tarihsel bir dönüm noktası teşkil edebilecek olayı göz ardı etmiştir. Dolayısıyla sürece değil olaylara odaklanılan bu bölümde İstanbul'un fethinin ve Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışının Osmanlı İmparatorluğu açısından bir dönüm noktası olarak gösterilmemesi ikinci bir eksiklik olarak ön plana çıkmaktadır.

İkinci ve üçüncü bölümler Osmanlı İmparatorluğu'nun 1402 Ankara Savaşı'na kadar ki dönemi haritalandırılarak anlatılıyor. Bu dönem içerisinde özellikle Orhan Bey devrinde kurumsal yapının oturmaya başladığı ifade ediliyor. Osmanlı sultanları I. Murad ve I. Bayezid dönemlerinde fethedilen çok geniş topraklara vurgu yapılarak İmparatorluğun Avrupa'daki hızlı yayılmasına dikkat çekilmektedir. Yine bu bölümde I. Murad ve I. Bayezid'in kişilik tahlilleri üzerinde durularak özellikle 1. Bayezid fütühat konusunda çok aceleci davrandığı yazar tarafından vurgulanmaktadır. Pitcher, bu durumu örneklemek için I. Bayezid döneminde ulaşılan sınırların Ankara Savaşı ile elden çıkması sonucunda imparatorluğun bu sınırlara yeniden ulaşmasının 45 yıl aldığını belirtmektedir. Bu bölümde dikkat çekilen bir diğer husus ise bilgi karmaşası konusudur. Yazara göre, Osman ve Orhan Gazi dönemlerine ilişkin bilgi eksikliğinden kaynaklı karanlık noktalar, I. Murad ve I. Bayezid dönemlerinde bilgi karmaşası sebebiyle oluşmaktadır.

Dördüncü ve beşinci bölümler Timur saldırıları sonrasında dağılan imparatorluğun yeniden toparlanma sürecini ve II. Mehmed'in fütühatları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun bir cihan devletine dönüşmesini incelemektedir. Ankara Savaşı sonrasında oluşan düzende Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük oranda toprak kaybettiğini belirten Pitcher, Bayezid'in dört oğlu arasındaki taht mücadelesine odaklanmaktadır. İç savaş yıllarına ilişkin en çar-

pıcı nokta olarak imparatorluk sınırları içinde Osman Bey'in soyuna karşı inanılmaz bir bağlılığın olduğu ifade edilmektedir. Koşullara göre kardeşlerden birisi ya da diğerinin desteklendiği fakat Osmanlı iktidar ailesinden saptmaya yönelik neredeyse hiçbir eğilimin söz konusu olmadığı ifade edilmektedir. Dördüncü bölümde Timur ile ilgili ön plana çıkan bir ifade ise cihat parolasıyla fetihler yapan Timur'un neredeyse bütün saldırılarını Müslüman devletlere karşı yaptığı ve bu yüzden de kendisi ile çeliştiği durumudur. Yazar, özellikle Osmanlı gibi "gazilik" anlayışı içinde hareket eden bir devlete vurduğu darbenin söylem-eylem ilişkisi bakımından Timur için önemli bir tezat oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Bu sebeple Timur'un İzmir'i Rodos Şövalyeleri'nden almış olmasının onun cihat söylemine önemli bir katkıda bulunduğu dikkat çekilmektedir. Pitcher, beşinci bölümde ele aldığı II. Mehmed devrini Osmanlı İmparatorluğu'nun tam anlamıyla bir dünya devleti haline geldiği dönem olarak ifade etmektedir. Ayrıca İstanbul'un fethi ile Osmanlı'nın aynı zamanda Bizans'ın mirasçısı durumuna geldiğini ifade etmiştir. Bu iddiasını güçlendirmek isteyen Yazar, Bizans'ın 1000 yılındaki sınırları ile Osmanlı'nın 1481'deki siyasi sınırları arasındaki aşırı benzerliğe dikkat çekmektedir. Pitcher yaptığı haritalandırma çalışması ile bu benzerliği açık bir şekilde ortaya koyarak II. Mehmed devri itibarı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Bizans mülkünün varisi konumunda hareket ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca bu dönmedeki yayılma siyasetinde II. Mehmed'in diğer ülkelerdeki iç çekişmelerinden fazlasıyla faydalandığı ve bu sayede önemli bir kazanım elde ettiğine dikkat çekilmektedir.

Donald Pitcher, eserin altıncı bölümünü tamamen I. Selim dönemine ayırmıştır. Bu dönemi dört başlık altında incelemiştir. İran ile mücadele, Suriye ve Mısır'ın Fethi, Arabistan'da Osmanlı hakimiyetinin başlangıcı ve kuzey-batı Afrika'da kazanılan ilk topraklar. I. Selim dönemi imparatorluğun devasa sınırlara ulaşması açısından önemli olduğu kadar yayıldığı alan itibarı ile de çok farklı bir yapıya kavuşmuştur. II. Bayezid dönemine kadar İstanbul eksenli olarak doğuda ve batıda Osmanlı İmparatorluğu dengeli bir büyüme gerçekleştirirken I. Selim döneminde bu denge doğuda devasa sınırlara ulaşılmasıyla köklü bir değişikliğe uğramıştır. I. Selim tahta geçtiğinde ilk olarak doğuya yönelmesini sultanın Trabzon valiliği yaptığı yıllardaki tecrübesine dayandıran yazar, o dönemde Safevi tehlikesine karşı önlem alınmasının I. Selim için bir seçenekten ziyade zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Anadolu'daki Sünni-Şii karşıtlığının I. Selim ve Şah İsmail'in şahsında temsil edildiğini ifade eden Pitcher, Şah İsmail'in Anadolu'daki temsilcisi

konumundaki Şah Kulu'nun başlattığı isyanın imparatorluk için tehlikeli boyutlara ulaştığının altını çizmektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı-Safevi çekişmesinde tampon bölge konumundaki Kürt aşiret ve beyliklerin özellikle İdris'i Bitlisi ve Bıyıklı Mehmed Paşa'nın gayretleri ile Osmanlı saflarına çekildiği bu bölümde ele alınmaktadır. Pitcher, İran ile savaşın devam ettiği dönemde I. Selim'in Mısır seferini beklenmedik bir strateji olarak değerlendirmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Doğu Akdeniz'de etkin hale gelmek istemesinden dolayı I. Selim'in bu seferi yapmış olabileceği fikri üzerinde durulmaktadır. Bu dönemde olan en büyük gelişmelerden biri de Osmanlı'nın Arabistan'daki egemenliğinin başlamış olmasıdır. Kutsal toprakları egemenlik sınırlarına dahil eden I. Selim "Hadimu'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn" ünvanını alarak Arap dünyası üzerinde büyük saygı kazanmıştı. Pitcher'a göre bu unvan "Halife" ünvanından daha saygın bir statü veriyordu. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde kuzeybatı Afrika'da da topraklar elde etti. Hayreddin (Hızır) Reis'in Osmanlı'ya bağlılık yemini etmesi ile I. Selim Hayreddin Reis askeri yardımda bulundu ve onu Cezayir Beylerbeyi olarak atadı. Böylece Osmanlı devleti Batı Akdeniz'de de etkenlik kazanmaya başlamış oldu.

Pitcher, eserin yedinci bölümünü I. Süleyman devrine ayırmıştır. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün zirvesine çıktığı ve Avrupa güç ilişkilerinde etkin bir rol oynadığı dönem olarak ele alınmıştır. I. Süleyman'ın yapmış olduğu seferlere haritalandırma tekniğinin de yardımıyla ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Osmanlı denizciliğine de bu bölümde yer ayrılarak I. Süleyman döneminde Osmanlı deniz gücünün doruk noktasına çıktığı belirtilmiştir. Hayrettin Hızır Reis, Süleyman Paşa, Piri Reis gibi önemli denizciler hakkında kısa bilgiler de yine bu bölümde aktarılmıştır. I. Süleyman döneminde doğu ve batı yönünde I. Selim dönemine nispeten daha dengeli bir yayılma gerçekleştiği ifade dilmektedir.

Eserin sekizinci ve dokuzuncu bölümleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim yapısı ve 16. yüzyıldaki Osmanlı eyaletleri ile ilgilidir. Yönetim mekanizması doğrudan yönetilen yerler ve vasal devletler şeklinde ayrılarak incelenmiştir. Eyalet isimleri ve hangi sultan tarafından kurulduğu sistematik bir şekilde bu bölümde verilmiştir. Ayrıca vasal devletlerle ilgili daha ayrıntılı bir tahlil yapılarak neden Osmanlı yönetimine girdikleri ve ne şekilde vergilerini ödedikleri üzerinde durulmuştur. Dokuzuncu bölümde ise 16. yüzyılda var olan eyaletler ve bunların tam olarak kapsadığı alanlar verilmeye

çalışılmıştır. Sekizinci bölümde olduğu gibi bu bölümde de haritalardan fazlasıyla istifade edilmiştir.

Donald Pitcher, sınırlarını belirlemiş olduğu çalışmasını konunun kapsamı dışına çıkmadan son derece tutarlı bir bütünlük içinde aktarmayı başarmıştır. Özellikle özgün haritalandırma çalışmaları sayesinde eserde anlatılmak istenenler çok daha etkin bir şekilde okura ulaşmaktadır. Yazarın çok derin bir tarama yaptıktan sonra bu eseri meydana getirmiş olması da önceki yazılanlarla rahat bir şekilde mukayese edilmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla eseri okurken doğal olarak önemli bir literatür bilgisine de sahip olunabiliyor. Bu yönüyle eser, okuyucuya önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca, Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki bilgi/belge eksikliği ve daha sonraki dönemlerde oluşan bilgi kirliliği dikkate alındığında yazarın ne kadar önemli bir çalışma ortaya koyduğu daha iyi anlaşılacaktır. Sonuç olarak eserin, kuruluşun I. Süleyman devrinin sonuna kadar uzanan Osmanlı tarihsel coğrafyası açısından son derece faydalı bir kaynak kitap niteliğinde olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.